

אוניברסיטת בן גוריון בנגב

הפקולטה לניהול

ע"ש גילפורד גלייזר

"באנו לשנות" – גרעיני התיישבות בערי פריפריה

יעל שמריהו- ישורון

פרופ' גיא בן פורת

תקציר

מחקר זה מתמקד בתופעת ההתיישבות של חברי גרעיני עמותת איילים בערי הפריפריה דימונה וירוחם. המחקר מתאר את מטרות ומניעי ההתיישבות מצד קובעי מדיניות וחברי הגרעינים, עוקב אחר מערכת היחסים שנוצרה בערים בין "מקומיים" ו"מהגרים", ובוחר את תרומתם והערכת הישגיהם של גרעינים אלו. ראיונות עומק שנערכו עם שישים מרואיינים; - קובעי מדיניות, חברי גרעינים ותושבים ותיקים - וכן ניתוח מסמכי מדיניות העוסקים בקהילות ובפיתוח הנגב, התגבשו והתחדדו לכדי תמות מרכזיות העוסקות בתיאור המפגש בין האוכלוסיות. עיקר תשומת הלב יתמקד בהצגת תמות אלו, הכוללות פערים בין חברי הגרעינים, קובעי המדיניות והתושבים המקומיים, בתפיסת הגדרת הבעיה בערים ופתרונה, מאבק על הזכות להיקרא "ציוני" ועל סטאטוס החלוציות, תחושת זרות עמוקה נוכח פערים פריפריאליים-עדתיים בין האוכלוסיות, ולבסוף, תחושות בלבול ואמביוולנטיות כלפי האינטגרציה. לבחינת מערכת היחסים בין התושבים המקומיים ובין חברי הגרעינים המחקר משתמש במושגים של הנדסה דמוגרפית וג'נטריפיקציה. המחקר מציע שימוש מחודש במושג ג'נטריפיקציה וחיבור בין שני המושגים, אשר מאפשר להסביר באופן מדויק יותר את המניעים וההשלכות על התיישבות חברי הגרעינים במקרה הנחקר.

מילות מפתח: הנדסה דמוגרפית, ג'נטריפיקציה, גרעיני התיישבות, פריפריה, דימונה, ירוחם, עמותת איילים, עדתיות, ציונות, הגירה.

הקדמה

עידוד הגירה של אוכלוסיות המוגדרות "חזקות" ליישובים המוגדרים "חלשים" הפכה בשנים האחרונות למדיניות מוצהרת, שנועדה לחזק את מעמדם של יישובים אלה. המדינה, באמצעות משרדי הממשלה השונים, תומכת במהלך זה, ומשקיעה משאבים במטרה לעודד ולסייע להתיישבות גרעיני צעירים בערי פריפריה, מתוך תפיסה הרואה בקבוצות אוכלוסייה חיצוניות וצעירות כוח העשוי לתרום לצמיחת אותן ערים. אולם, השאלה אם מדיניות זו משיגה את המטרות שהציבה לעצמה טרם נבחנה. מחקר זה יתמקד בהתיישבות הסטודנטים וגרעיני הצעירים של עמותת איילים בירוחם ובדימונה כמקרי בוחן למדיניות עידוד הגירת צעירים. במסגרת העבודה, אבחן את מטרות ומניעי התיישבות הגרעינים מנקודת מבטם של חברי הגרעין ומנקודת מבט קובעי המדיניות. כמו כן, אנתח את תפיסת התושבים המקומיים את אותם גרעינים, ואת מערכת היחסים בין ה"מקומיים" ל"מהגרים". בנוסף, אחקור את תרומתם של גרעינים אלו ואת הערכת הישגיהם כפי שהם נתפסים בעיני השלטון המקומי.

במסגרת המחקר אבחן שלוש שאלות: ראשית, מהם המניעים והמטרות להקמת הגרעינים. שנית, מהן ההשלכות של כניסת אוכלוסייה "חיצונית" המוגדרת "חזקה" לערים הסובלות מדימוי שלילי, ולבסוף, האם בתנאים אלו, משיגה התכנית את יעדיה. שני מושגים תיאורטיים מרכזיים ישמשו בעבודה להסבר המניעים לגיבוש המדיניות ולהשלכות האפשריות של מדיניות זו: הראשון, הנדסה דמוגרפית, ישמש להסביר את המדיניות הממשלתית שמעודדת אוכלוסיות ממעמד הביניים להתיישב ולחזק יישובים מוחלשים. השני, ג'נטריפיקציה, ישמש להסביר את מערכת היחסים החדשה שנוצרת באותם אזורים בין תושבים ותיקים וחדשים. כדי לתאר את התופעה הנחקרת באופן מדויק יותר אעשה שימוש מחדש במושג הג'נטריפיקציה, המתיחס למעבר של אוכלוסיות ממעמד כלכלי גבוה לשכונות עניות מסיבות כלכליות, כך שאתיחס למניעי התיישבות שאינם כלכליים-אינדיבידואליים בעיקרם, אלא אידיאולוגיים ונתמכים במדיניות-ממשלתית. החיבור בין שני המושגים – הנדסה דמוגרפית וג'נטריפיקציה – יאפשר להסביר הן את המניעים להתיישבות גרעינים אלו והן את ההשלכות האפשריות עליה.

כך, הבנת משמעות המושגים של הנדסה דמוגרפית וג'נטריפיקציה בהקשר של גרעיני התיישבות בנגב מאפשרת לבחון את המציאות בביקורתיות; לתהות לגבי אופי השילוב בין האוכלוסיות ולבחון את השגת המטרות. בנוסף לשאלות התיאורטיות שעבודה זו בוחנת, למסקנותיה ישנן השלכות מעשיות. המגמה הממשלתית להשקעה כלכלית בהבאת אוכלוסייה חיצונית ממעמד הביניים לאזורים אלו מעלה את הצורך לבחון את מרחב ההשלכות של מגמה זו אל מול חלופות אחרות והשלכותיהן.

ממצאי המחקר: דיון

המחשבה על עריכת מחקר זה התעוררה בעקבות עלייתן של סוגיות חברתיות פנים-עירוניות בירוחם ובדימונה, הנוגעות לאופן התיישבותן הרצוי של קבוצות אידיאולוגיות חיצוניות הפועלות בערים. סוגיית התיישבותם של חברי גרעיני עמותת איילים בערי הפריפריה, אשר התעצמה בשנים האחרונות ואשר מעוררת דיונים נרחבים, ובמקביל היות התופעה חסרה במחקר, הולידו את הרצון לבחון ולהבין לעומק את התופעה, מטרותיה ומניעיה, השלכותיה על מערכות היחסים בין תושבים ותיקים וחברי הגרעינים, וכן לבחון את השגת יעדי התכנית. כך, תרומתו של המחקר הינו בהבנה רחבה ומעמיקה של התופעה והשלכותיה אשר טרם נחקרו וכמו כן במתן כיוונים עתידיים, יישומיים כמו גם מחקרניים.

ראשית, נחקרו התפיסות השונות לגבי מטרות התיישבותם של גרעיני עמותת איילים בערי הפריפריה בדימונה וירוחם. ממצאי המחקר מעידים כי על אף ההבדלים הדקים, תפיסת ממשלת ישראל והרשויות המקומיות עולה בקנה אחד עם תפיסת מייסדי העמותה וחברי הגרעינים, הרואה בתושבים הותיקים אוכלוסייה חלשה הנזקקת לחיזוק חיצוני שיינתן על ידי אוכלוסייה צעירה וחזקה המגיעה מתוך בחירה ותפיסה אידיאולוגית אל ערי הפריפריה, ואשר יוצרת שינוי חברתי, תרבותי, כלכלי ודמוגרפי. כך הציפייה היא שחברי הגרעינים יובילו יוזמות חברתיות כמו גם כלכליות, יניעו את גלגלי השוק, ייצרו מקומות תעסוקה, יעודדו את צעירי המקום להישאר בערים ויהוו מודל חי קווי לתושבי המקום. מחקר זה הראה כי תופעת גרעיני ההתיישבות של עמותת איילים בדימונה ובירוחם מהווה דוגמה ייחודית של שילוב בין הנדסת המרחב לבין אסטרטגיה גלובלית עירונית-שלטונית בתהליך הגינטריפיקציה. השימוש בתיאוריות על הנדסה דמוגרפית וגינטריפיקציה סייעו בהבנה כיצד תהליכים של הכנסת אוכלוסייה חיצונית אל ערי הפריפריה הינם מכוונים על ידי השלטון המרכזי ובעלי מטרות של השגת יציבות ושמירה על הסדר החברתי באזורי הספר, הטמעת ערכי המדינה בקרב תושבי הפריפריה, קידום וחיזוק האוכלוסייה מבחינה סוציו אקונומית, שמירה על גבולותיה של המדינה היהודית ועידוד דמוגרפי. אוכלוסייה חיצונית זו, מייסדי וחברי הגרעינים, אינה מתיישבת מתוך מניע כלכלי ככל מעמד הביניים במודל הגינטריפיקציה המקובל, אלא גם מתוך מניע אידיאולוגי.

תפיסת מטרות אלו מצד השלטון המרכזי והמקומי, מייסדי וחברי הגרעינים, שאובה מאופן בו כל קבוצה ממסגרת את הבעיה ואת הצורך בשינוי בדימונה ובירוחם. כך, כאשר בהמשך נחקרו תפיסת הבעיה והפתרונות הרצויים בדימונה ובירוחם, חברי הגרעינים סברו כי הבעיה המרכזית טמונה בתחומי התודעה והדימוי העצמי של התושבים שמחזקת בקרבם תחושת חוסר מסוגלות, רגשי נחיתות, ייאוש ופאסיביות, בעיית התדמית הפנים עירונית ותפיסת הפריפריה בצורה שלילית על ידי תושביה ולבסוף בעיית התדמית החיצונית השלילית של ערי הפריפריה בעיני החברה הישראלית. על כן, הפתרון בו הם מאמינים הינו שינוי תדמיתי של המקום ותושביו שמקודם על ידי עידוד גרעיני התיישבות של אוכלוסייה חזקה, צעירים משכילים מחוץ לערים, המאמינים במקום ובפוטנציאל הטמון בו, מתיישבים מתוך תחושת לכתחילה ומייצרים שינוי בתודעת התושבים הותיקים. אופן מסוגור זה של הבעיה והפתרון עומד בניגוד מוחלט לתפיסתם של תושבי הערים. ממצאי המחקר מראים כי הגדרת הבעיה בעיני התושבים הינה של משאבים והזדמנויות ממשיים, ולא של תודעה המבוססת על תחושות חסרות יסוד. הם תיארו מציאות מתמשכת של קשיים אובייקטיביים, תוצאה של מדיניות ממשלתית בעבר ובהווה, כאשר התחומים המרכזיים בהם קיימת בעיה ונדרש שינוי הינם תחומי התעסוקה, הנגישות הפיזית למרכז מבחינת תחבורה ותשתיות, בעיית חוסר השוויון בנגישות להזדמנויות, בעיה בתחום הצדק חלוקתי ולבסוף גם בעיה בתחומי הדיור והתרבות. על כן הפתרון הרצוי שהוצג על ידם הינו שינוי מערכתי שיוכל על ידי לקיחת אחריות של המדינה על הפריפריה, המתבטא קודם כל

במציאת פתרון לבעיית האבטלה הכרונית באזורים אלו ולבעיית הנגישות התחבורתית והתשתיות, שאינה מאפשרת לעבוד במקומות מרוחקים יותר. הם תופסים את הבאת אוכלוסיית הגרעינים כזבוז משאבים, כניסיון השתקה וכאשליית טיפול, אשר אינה מספקת בפועל מענה. כך, בעוד שחברי הגרעינים מחזיקים בעמדה כי אין באזורים אלו בעיה ממשית המקשה על המחיה, מלבד תחושות מדומות של קיפוח, אפליה, דימוי עצמי נמוך ותודעה לקויה של התושבים, ובכך מעבירים את האחריות והסיבה לבעיה לתושבי המקום, תושבי המקום מצידם מסבירים כי תחושות אלו קיימות רק בעקבות חסמים ממשיים אשר שנים אינם מקבלים מענה ומאלצים אותם להתמודד עם מציאות חיים אמיתית קשה, ומעבירים את האחריות לבעיה למדיניות הממשלתית. המחקר מצא כי פערי תפיסות אלו על הבעיה ועל פתרונה מלמדים גם על אופן מסגור שונה להסבר על עזיבת הצעירים את הערים. בעוד שחברי הגרעינים רואים בעזיבת הצעירים בעיה תודעתית, ששורשה במודעות ובדימוי לקוי, ולא כתוצר של בעיה או חסמים ממשיים, תושבי המקום מסבירים אותה כאילוץ של תנאים וחסמים ממשיים, בעיקר תעסוקתיים, המקשים על התקדמות, ואשר לעיתים מובילים לעזיבת הערים בליט ברירה.

ממצאים אלו, הנוגעים לפער בתפיסת מטרות ההתיישבות, באופן מסגור הבעיה והפתרון הרצוי בין חברי הגרעינים ותושבי המקום, יש בכוחם להסביר את נקודות המוצא השונות בבסיס תפיסתה של כל קבוצה אשר משפיעה על מערכות היחסים הקונפליקטואליות, הסוגיות, החיכוכים וקשיי האינטגרציה בין הקבוצות אשר נמצאו במהלך הראיונות. במחקר זה, השימוש במודלים ותיאוריות על תהליכי ג'נטריפיקציה הסביר כיצד כניסתה של אוכלוסייה חזקה לתוך ערים המיושבות באוכלוסייה מוחלשת מייצרת התנגדות ותחושות שליליות בקרב התושבים הוותיקים. כך, ממצאי המחקר הראו כי כניסתם של חברי גרעיני עמותת איילים, כאוכלוסייה חיצונית המוגדרת "חזקה", לערי הפריפריה דימונה וירוחם, והמפגש ביניהם ובין תושבי המקום, יצרו התנגדות ותחושות שליליות בקרב התושבים המקומיים, כאשר הסוגיות המרכזיות שהועלו עסקו בשיח על תפיסת החלוציות והציונות, השיח העדתי-פריפריאלי ותחושות בלבול עמוקות ביחס לאינטגרציה בין הקבוצות. המפגש בין אוכלוסיית חברי גרעין עמותת איילים העוסקת בחידוש הציונות לבין תושבי ירוחם ודימונה, אשר אולצו בשם תנועת הציונות להתיישב בערי הספר והתמודדו עם קשיים רבים הנוגעים להתיישבות ולבניית חייהם בערים אלו, נמצא כמייצר שיח עכשווי לגבי היחס והשייכות למדינה הציונית ולמעשי החלוציות. שיח זה טעון ברגשות עזים ובתחושות שמקבלות משנה תוקף מהעבר, ועל כן הקונפליקט בין קבוצות אלו על רקע ניכוס הסיפור הציוני כמעט ובלתי נמנע. כך, תושבי דימונה וירוחם חווים בשנית הדרה חברתית מהגדרת החלוציות והציונות, הניתנת לקבוצה אחרת, חזקה, צעירה והגמונית, המיישמת את מעשה החלוציות ממש בתוך עירם, עיר שטופחה שנים למרות הקשיים הרבים והמחסור בהכרה ובמשאבים.

תהליכי ההנדסה הדמוגרפית בהם אוכלוסייה חדשה מתיישבת בקרב אוכלוסייה ותיקה שהתגוררה במקום שנים רבות מדגישים את קיומם של הפערים בין קבוצות האוכלוסייה השונות ומייצרים התנגדויות ועוינות בקרב התושבים הוותיקים בעקבות תחושת הדרה חברתית והרס של קבוצה אתנית מקומית. ממצאי המחקר הראו כי חברי הגרעינים והתושבים רואים עצמם כקבוצות נפרדות האחת מהשנייה, כשקיים דיון לגבי מהות הפער - האם הינו תוצר של הדרה עדתית או פריפריאלית. בתפיסת הפער כעדתי, מרואיינים תופסים את השוני בין הקבוצות כתוצר של הבנייה חברתית-ממסדית המדירה, בעבר ובהווה, את המזרחיים ומפלה אותם במשאבים ובהזדמנויות אל מול אשכנזים. כך, בעוד שתושבי העיר מוצגים כמזרחיים חלשים כלכלית ואשר תרבותם מודרת, הסטודנטים מוצגים כלבנים, משכילים, בעלי אמצעים, בעלי התרבות ההגמונית השלטת, הבאים לחזק את המזרחיים ו"להציל" אותם מבערותם ומחסור מסוגלותם. כך תוארה תופעת ה"השתכנונות",

בה צעירים ילידי המקום מוותרים על מרכיבים בזהות העדתית על מנת לחבור לחברי הגרעינים. ההבנה כי חברי הגרעין באו כקבוצה בעלת מאפיינים, מטרה ואידיאולוגיה משותפים, גורמת לתחושות של התנשאות ופטרונות המתחזקות אף יותר בשל התחושה כי בנוסף לתחושת ההנמכה וההשפלה, לא ניתנת לתושבים הותיקים לגיטימציה לבטא את המרמור על מצבם, והם מתוויגים כ"בכיינים". מן העבר האחר, גם מקרב חברי הגרעינים היו שאפיינו את הפער כעדתית, וטענו כי בנייתן של דימונה וירוחם כערים הומוגניות של מזרחיים היא הגורם לפער בין האוכלוסיות. ממצאי המחקר הראו כי בעוד שציפיית התושבים היא כי תיפסק מדיניות הדרתם כמזרחיים כאחריות של החברה והממסד, חברי הגרעינים מצפים מהתושבים לקחת את האחריות על עצמם ולהשתחרר מהשיח העדתי ורגשי הקיפוח, שנתפסים כ"בכיינות" וכלא מקדמים. כך נמצא, כי בעוד שעבור חברי הגרעין הפער האתני הינו נחלת העבר והם חלק מה"פתרון", בעיני תושבים ותיקים הפער הינו חלק מהמציאות העכשווית אשר הגרעינים מדגישים את קיומו. בתפיסת הפער כפריפריאלי, תושבים ותיקים טענו כי הפער ביניהם הינו תוצר של אי שוויון בהזדמנויות ובמשאבים, חוסר צדק חלוקתי בין אזורים גיאוגרפיים ומועצות מקומיות בפריפריה מול מרכז הארץ. כמו כן הם הדגישו כי ההתמקדות בפער העדתי עלולה להסתיר את אי השוויון האמיתי בין תושבי הפריפריה למרכז. התמקדות זו, לדעתם, עלולה לחבל בניסיונות הפתרון שכן ניתן ליישם בצורת צדק כלכלי והפניית משאבים צודקת יותר, לעומת שיח עדתי שאינו ניתן לפתרון ותיקון ישימים. חברי הגרעינים אשר תפסו את הפער כפריפריאלי, גם הם סברו כי קיומן של הזדמנויות רחבות ומגוונות יותר במרכז הארץ וחסירתן בפני תושבי הפריפריה הן אלו שמסבירות את הפערים בין קבוצות האוכלוסייה.

לבסוף, המפגש בין קבוצות האוכלוסייה העלה תחושות בלבול עמוקות ביחס לאינטגרציה הרצויה. בנוסף להתנגדויות ולפערים הנוצרים בין קבוצות האוכלוסייה, תהליכי ההנדסה הדמוגרפית מגבירים כוח פוליטי וכלכלי של קבוצה אתנית אחת על פני האחרות, ובכך מרחיבים את הפערים החברתיים-כלכליים ומייצרים קונפליקטים בין קבוצות האוכלוסייה. ממצאי המחקר מראים שישנן תפיסות אמביוולנטיות ואף סותרות, שיח סמוי וגלוי ובלבול לגבי תפקידה ומקומה של כל קבוצה במערכת היחסים הפנים-עירונית. תחושות אלו עלו סביב שילובים בתחומי הדיוור, הפוליטיקה המקומית, התעסוקה והקהילה, ועיקר עניינן נגע בסוגיות של אי שוויון וחלוקת המשאבים הרצויה בין הקבוצות. נמצא כי תושבים מבקשים לאחוז בו זמנית ברצון להיות שווים וברצון לקבל עזרה מחברי הגרעינים, ציפיות שהבסיס העקרוני שלהן לעיתים סותר האחד את השני. חברי הגרעינים, מהעבר השני, אינם רואים עצמם כקבוצה שבאה לעזור, ונמנעים משיח פטרוני, אך גם הם במקביל מצויים בבלבול באשר למטרות התיישבותם והצדקתם כקבוצה נפרדת, אידיאולוגית ומעשית. תופעת התיישבות הגרעינים ותפקידם בעיר נמצאה כלא שוויונית, כאשר משני הקטבים אין תפיסה של חברי הגרעין כתושבים מן המניין, כשותפים שווים בעיר.

לאחר למידת מערכת היחסים הקונפליקטואלית שנוצרה בדימונה ובירוחם בין חברי גרעיני עמותת איילים ובין תושבים ותיקים שהוצגה במחקר זה, ניתן לברר האם בתנאים אלו משיגה בפועל התכנית את יעדיה. ברצוני לטעון כי קיים פער בין הרצוי למצוי כלפי תהליך השינוי; קובעי המדיניות צופים תועלת ושינוי מהירים ומשמעותיים יותר מאשר התרומה הנמדדת בפועל. כך, למרות שעמותת איילים פועלת בנגב ובגליל משנת 2002, ולמרות הצלחתה להקים 20 מתחמי התיישבות ברחבי הנגב, הגליל ולוד, המאכלסים 915 סטודנטים, בפועל, שיעורי התיישבות של בוגרי העמותה נמוכים למדי: נכון לשנת 2013, רק כ-10% מבוגרי העמותה בוחרים להישאר להתגורר באזורי הנגב והגליל, כאשר הרוב המוחלט בוחרים לעזוב את ערי

הפריפריה לאחר סיום לימודיהם (פריינד, 2013). בנוסף, אין עדות לפיתוח מקומות תעסוקה חדשים או עידוד השווקים הפנים עירוניים כתוצאה מהתיישבות זו. כמו כן, למרות הצבת מטרת האינטגרציה בתוך הערים בין תושבים ותיקים ובין חברי הגרעינים, בפועל כל גרעיני עמותת איילים בחרו לכתחילה להתיישב כקבוצה נפרדת במתחם נפרד משאר תושבי העיר, כאשר ישנם תנאי קבלה לחברות בגרעין. לבסוף, ניתן לראות כי התיישבותם של חברי הגרעינים אינה מתקבלת בפשטות ובברכה, ומעוררת מחלוקות פנים עירוניות מתוקשרות (נספחים ג, ד, ה).

הממצאים שהוצגו במחקר זה בנוגע למערכת היחסים והשגת היעדים, מעלים שאלות הן בנוגע לתכניות יישומיות אלטרנטיביות והן בנוגע למחקר עתידי. ברצוני לטעון כי הממצאים על חוסר הצלחתם בפועל של חברי הגרעינים לפתור את הבעיות הקיימות, התעסוקתיות והדמוגרפיות בדימונה ובירוחם, בנוסף ללמידה מניסיון חייהם הארוך והעשיר של תושבי הערים, מספיקים על מנת להסיק מסקנות על הבעיה בדימונה ובירוחם ועל האחריות לפתרונה. כך, במבחן התוצאה, צעירים, תושבי המקום וחברי הגרעינים בוחרים לעזוב את דימונה וירוחם, מציאות אשר מצביעה על האפשרות כי הבעיה טמונה לא בתודעה אלא באפשרות הממשית לעבוד ולנסוע כאשר קיימים חסמי היצע תעסוקתי, נגישות ותחבורה. על כן ייתכן והתמודדות יעילה יותר עם בעיה זו היא הפניית מקורות ומשאבים לתשתיות ולתחבורה שיאפשרו את הנגישות ואת האפשרות לעבוד במקומות מרוחקים, ובמקביל הפניית משאבים לפיתוח תעסוקתי מגוון באזור דימונה וירוחם. בנוסף, מתן עצמאות ואפשרות לרשויות המקומיות ליזום פתרונות מקומיים, וכן עצמאות כלכלית וצדק חלוקתי מקומי, בכוחם לעזור לפתרון הבעיה. כמו כן חיזוק מנהיגות מקומית בכוחו לאפשר לצעירי הערים לפעול כקבוצה וליצור כוח פנימי שיקל על ההתמודדות ויעזור לפתור את בעיית ההגירה השלילית.

למרות זאת, בשל היותה של עמותת איילים עמותה יחסית צעירה הלומדת את דרכי פעולתה ובשל היות השינוי הרצוי תהליכי ומתמשך, רצוי להעריך במחקר עתידי את הישגי העמותה ומערכות היחסים הנרקמות בין חברי הגרעינים ותושבי הערים גם בטווח הארוך, וללמוד את השינויים, אם יהיו כאלו, אל מול המצב כיום. ייתכן ובטווח הארוך, באם חברי הגרעינים יהיו מסה משמעותית, הם יצליחו להשפיע על כוחות השוק המקומיים ולייצר תעסוקה מקומית, שינוי שעלול להיווצר גם בעקבות חבירה של כוחות פנימיים, צעירי המקום שיחזקו את התהליך. כך, ישנה חשיבות לחקור גם את תופעת התפתחותה של קבוצה שלישית, הולכת וגדלה, של צעירים תושבי הערים החוברים לגרעינים, כתופעה שייכתן ומאפשרת ריכוך של החיכוך בין הקבוצות, קבוצה מגשרת בין הקבוצות. מנגד, ייתכן וקבוצה זו מגדילה את הניכור, עקב השתייכות חד צדדית וניתוק מקבוצת תושבי המקום הותיקים. בנוסף, מעניין יהיה לבדוק אם פעילותם של הגרעינים בתוך הערים מייצרת כתגובת נגד התערורות רוח צעירה והתחזקות גורמים מקומיים בשל החשש לאבד את אחיזתם ומקומם בערים. לבסוף, בשל העיסוק הרב בבעיה הדמוגרפית והשלכותיה המשמעותיות, ישנה חשיבות לחקור את הגורמים לעזיבת צעירי המקום את הערים וכן את הסיבות לעזיבת חברי הגרעינים את הכפרים לאחר סיום לימודיהם, מחקר שבכוחו להשלים את הממצאים שתוארו במחקר זה.

ביבליוגרפיה

אברהמי, א. ומנור, א. (2006). קהילות ייעוד שיתופיות בעיר ובכפר. אופקים בגיאוגרפיה, 66, 79-94.

אלמלך, י. ולוין-אפשטיין, נ. (1998). הגירה ושיכון בישראל: מבט נוסף על אי שוויון אתני. מגמות, ל"ט (3), 269-243.

גוטווין, ד. (1997). היסטוריוגרפיה חדשה או הפרטת הזיכרון. בתוך: י. ויץ (עורך), בין חזון לרוויזיה, מאה שנות היסטוריוגרפיה ציונית (עמ' 311-344). ירושלים: מרכז זלמן שזר.

דרור, י. (עורך). (2008). הקבוצות השיתופיות בישראל. רמת אפעל: יד טבנקין.

חבר, ח. ושנהב, י. (2002). המבט הפוסט קולוניאלי. תיאוריה וביקורת, 20, 9-22. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.

חימאיסי, ר. (2010). הנדסה דמוגרפית והשיח הדמוגרפובי, מנטל למנוף. החברה הערבית בישראל, 4, 13-25. אוניברסיטת חיפה ומכון ון ליר בירושלים.

טליאס, מ. מור, י. ופיורקו, י. (2012). הערכת גרעיני התיישבות עירוניים - מחקר הערכת גרעינים המשתתפים בתכנית הסיוע של משרד הבינוי והשיכון והמשרד לפיתוח הנגב והגליל. צפנת- מכון למחקר.

יונה, י. וקמפ, א. (2008). פערי אזרחות: הגירה, פרויון וזהות בישראל. תל אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר בירושלים.

יוסיפון, מ. (2001). חקר מקרה. בתוך: צבר-בן יהושע, נ. (עורכת). מסורות וזרמים במחקר האיכותי. (עמ' 230-257). לוד: דביר.

יפתחאל, א. וצפדיה, א. (1999). מדיניות וזהות בערי הפיתוח: השפעת התכנון והפיתוח על יוצאי צפון אפריקה, 1952-1998. באר-שבע: מרכז הנגב לפיתוח אזורי.

יפתחאל, א. וצפדיה, א. (2004). מדינה, מרחב והון: מהגרים בישראל וריבוד חברתי-מרחבי, בתוך: פילק, ד. ורם, א. (עורכים). שלטון ההון, החברה הישראלית בעידן הגלובלי. (עמ' 197-221). ירושלים: ון ליר והקיבוץ המאוחד.

מונטרסקו, ד. ופביאן, ר. (2003). כלוב הזהב: גיטרפיקציה וגלובליזציה בפרויקט גבעת אנדרומדה ביפו. תיאוריה וביקורת, 23, 141-178.

מוצפי-האלר, פ. (2012). בקופסאות הבטון: נשים מזרחיות בפריפריה הישראלית. ירושלים: מאגנס.

מיכאלי, נ. (2007). אנשי המחרת: הקבוצות השיתופיות החדשות בישראל בין מייסדי קהילות ייעוד למחדשי תנועת העבודה. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, הפקולטה למדעי החברה, אוניברסיטת תל אביב.

סדן, א. (2009). עבודה קהילתית: שיטות לשינוי חברתי. תל אביב: קו האדום, הקיבוץ המאוחד.

סורוקה, ד. (2011). דין וחשבון של הממונה על יישום חוק חופש המידע במשרד לפיתוח הנגב והגליל לשנת 2011. הוצא ב-16 ספטמבר 2013 מאתר המשרד לפיתוח הנגב והגליל: <http://www.vpmo.gov.il/About/hofeshmeida/Documents/%D7%93%D7%95%D7%97%20%D7%97%D7%95%D7%A4%D7%A9%20%D7%94%D7%9E%D7%99%D7%93%D7%A2.pdf>

סיקרון, מ. (1986). העלייה ההמונית - ממדיה, מאפייניה והשפעותיה על מבנה אוכלוסיית ישראל. בתוך: נאור, מ. (עורך). עולים ומעברות, 1948-1952 (עמ' 31-52). ירושלים: יד יצחק בן צבי.

עובד, י. (1986). מאתיים שנות קומונה בארצות הברית. תל אביב: הקיבוץ המאוחד ויד טבנקין.

עובד, י. (2009). קומונות וקהילות שיתוף במחצית השנייה של המאה ה-20. רמת אפעל: יד טבנקין פאנון, פ. (2004). עור שחור מסכות לבנות. תל אביב: מעריב.

פנסטר, ט. לוטקר, ע. ודנין, י. (1982). תיק פיתוח-דימונה. תל אביב: תה"ל מהנדסים יועצים בע"מ.

פריינד, מ. (2013). חיזוק האפקטיביות של תהליך ההתיישבות שמנהלת עמותת איילים. תכנית אסטרטגית שהוכנה עבור עמותת איילים. מסמך פנים-ארגוני.

פריינד, מ. (2013). סיפורה של עמותת איילים - אתגרים, קשיים ודרכי התמודדות, מקרה בוחן. פרסומי יד הנדיב. הוצא ב-21 ליולי 2013 מאתר יד הנדיב: <http://www.yadhanadiv.org.il/sites/default/files/downloads/resources/Ayalim%20Case%20Study.pdf>

צבר-בן יהושע, נ. (2001). אתנוגרפיה בחינוך. בתוך: צבר-בן יהושע, נ. (עורכת). מסורות וזרמים במחקר האיכותי. (עמ' 101-140). לוד: דביר.

צפדיה, א. (2006). "ישראליותן של ערי הפיתוח". בתוך: יעקובי, ח. ופנסטר, ט. (עורכים). עיר ישראלית או עיר בישראל? שאלות של זהות, משמעות ויחסי כוחות. (עמ' 191-215). ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.

- צפדיה, א. (2010). מיליטריזם ומרחב בישראל. סוציולוגיה ישראלית, יא (2), 361-337.
- קמפ, א. (2002). שליטה מדינתית והתנגדות בספר הישראלי. בתוך: חבר, ח., שנהב, י., ומוצפי-האלר, פ. (עורכים). מזרחים בישראל. (עמ' 36-67). ירושלים: ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- רייכנר, א. (2013). דווקא שם - סיפורם של אנשי ההתיישבות החברתית. תל אביב: ידיעות אחרונות, חמד.
- רם, א. (2006). הזמן של הפוסט: לאומיות והפוליטיקה של הידע בישראל. תל-אביב: רסלינג.
- שגב, ת. (2001). הציונים החדשים. ירושלים: הוצאת כתר.
- שושנה, א. (2014). שפה מינורית ושפה מזוירית של אתניות. בתוך: שביט, ז. ששון לוי, א. ובן פורת, ג. (עורכים). מראי מקום: זהויות משתנות ומיקומים חברתיים בישראל. (עמ' 84-110). ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- שלום שטרית, ס. (2004). המאבק המזרחי בישראל, 2003-2948. תל-אביב: עם עובד.
- שנהב, י. (2002). הזהות המפוצלת של מזרחים במחוזות הזיכרון הלאומי. בתוך: חבר, ח. שנהב, י. ומוצפי-האלר, פ. (עורכים). מזרחים בישראל: עיון ביקורתי מחודש. (עמ' 105-151). ירושלים: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- שקדי, א. (2003). מילים המנסות לגעת, מחקר איכותני – תיאוריה ויישום. תל אביב: רמות, אוניברסיטת תל אביב.
- Abu-Laban, Y. (2001). The Future and the Legacy: Globalization and the Canadian Settler-State. Journal of Canadian Studies 35(4): 262-276.
- Bhabha, Homi K. (1994). The Locaion of Culture. London and New York: Routledge.
- Clark M., Gioia D., Ketchen D., Thomas J. (2010). Transitional Identity as a Facilitator of Organizational Identity Change during a Merger. Administrative Science Quarterly. 55, 397–438.

Comings, E. (2003). Intentional Communities and Mainstream Politics, In: K. Christensen and D. Levinson (eds.), Encyclopedia of Community. (pp. 698-700). : Sage.

Edward, S. (1978). Orientalism. New York: Pantheon.

Fredrickson, G.M. (1997). The Comparative Imagination: on the History of Racism, Nationalism, and Social Movements. Berkeley: University of California Press.

Guba, E. G. & Lincoln, Y.S. (1989). Fourth Generation Evaluation. Newbury Park, London: Sage Publications.

İlkücan, A. (2004). Gentrification, Community and Consumption: Constructing, Conquering and Contesting, the Republic of Cihngir. (Master Thesis). The institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, Ankara.

McGarry, J. (1998). Demographic Engineering: The state–Directed of Ethnic Group as a Technique of Conflict Regulation. Ethnic and Racial Studies 21(4): 613–638.

Öktem, K. (2008). The Nation’s Imprint: Demographic Engineering and the Change of Toponymes in Republican Turkey. European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue, 7 . Demographic Engineering.

O’Loughlin, J. & Douglas C. Munski. (1979). Housing Rehabilitation in the Inner City: A Comparison of Two Neighborhoods in New Orleans. Economic Geography, 55(1): 52-70.

Pearson, D. (2000) .The Ties that Unwind: Civic and Ethnic Imaginings in New Zealand. Nations and Nationalism 6(1): 91-110.

Podagrosi, A. (2005). Gentrification and the Influence of Local Government in the Physical and Social Upgrading of Houston. Houston: Michigan State University.

Poldervaart, S. (2001). The Concepts of Utopianism, Modernism and Postmodernism, Community and Sustainability. In: S. Poldervaart, H. Jansen & B. Kesler (eds.). Contemporary Utopian Struggles. Communities between Modernism and Postmodernism. (pp. 11–30). Amsterdam: Aksant Academic Publishers.

Seker, N. (2007). Demographic Engineering in the Late Ottoman Empire and the Armenians, Middle Eastern Studies 43(3): 461-474.

Slater, T. (2011). Gentrification of the City. In: Bridge, G. and Watson, S. (eds.). The New Blackwell Companion to the City. (Chapter 50). Chichester: Wiley- Blackwell Publishing Ltd.

Smith, N. (1979). Toward a Theory of Gentrification. Journal of the American Planning Association 45: 538-548.

Smith, N. (1986). Gentrification, the Frontier and the Restructuring of Urban Space. in: N. Smith and P. Williams, (eds.). Gentrification of the City. (pp. 15-34) London: Unwin Hyman.

Smith N. (1996). The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City. London: Routledge.

Uitermark J., Duyvendak J. W. & Kleinhans, R. (2007). Gentrification as a Governmental Strategy: Social Control and Social Cohesion. In: Rotterdam, H. (ed.). Environment and Planning. A, 39, (pp. 125-141).

Velting, T. A. (1996). Living in the Margins: Intentional Communities and the Art of Interpretation Crossroad, New York. [Republished in 2002 by Wipf and Stock Publishers, Eugene, OR.

Weiner, M. (1971). Political Demography: An Inquiry into the Political Consequences of Population Change In Rapid Population Growth: Consequences and Policy Implications. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Weiner, M. & Teitelbaum, M. S. (2001). Political Demography and Demographic Engineering. New York: Bergahn Books; Goldstone.

Yin, R. K. (2003). Case study research, design and methods. 3rd ed. Newbury Park: Sage Publications.

Zukin, S. (1987). Gentrification: Culture and Capital in the Urban Core. Annual Review of Sociology 13: 129-147.

[/http://www.cbs.gov.il](http://www.cbs.gov.il) - אתר האינטרנט של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס)

[/http://ayalim.org.il](http://ayalim.org.il) - אתר האינטרנט של עמותת איילים

<http://www.atzuma.co.il/dimonalekulanu> - אתר עצומה תושבי דימונה - "די לג'נטריפיקציה בדימונה"

אתר משרד הבינוי והשיכון, לוחות סטטיסטיים, 2014. הנתונים נלקחו בתאריך 5.5.14 -
http://www.moch.gov.il/meyda_statisti/luchot/Pages/luchot_lefi_yyishuv.aspx

אתר המשרד לפיתוח הנגב והגליל, תוכניות עבודה -
<http://www.vpmo.gov.il/About/workplans/Pages/default.aspx>

אתר עיריית ירוחם - <http://www.yeruham.co.il/Pages/default.aspx>

סרט התדמית של עמותת איילים - <http://www.youtube.com/watch?v=IOVBqUJgQHM>

(כללי ה-APA נערכו בהתאם למהדורה הרביעית של הוצאת האוניברסיטה העברית בירושלים)

Abstract

This research focuses on settlement phenomenon of the Ayalim (NGO) groups members in the

peripheral cities of Dimona and Yeruham. The research describes the goals and motives of the policy makers and groups members, follows the relationship that developed in said city's between the "locals" and "immigrants", inspects the contribution and evaluates the achievements of those groups;

The research strategy I conducted was case study. semi-structure, interviews were conducted with 60 people. The interviews ranged between 60-90 minutes in length. The participants were from three groups ; policy makers, groups members and longtime resident s. As addition data sources I used analysis of policy documents on the Negev community's and development , Ayalim archival documents, strategy statements, newsletters, reports, local news stories.

The interviews and documents have been developed and mature into several central themes that deal with describing the intersection between the community's

The focus being displaying those theme's which includes the gaps between groups members, policy makers and local resident's regarding defining the problem's with those cities and there solution's, the fight to be called "Zionist" ,the pioneer status, the foreignness felt in front of the ethnic-peripheral gap and finally the confusion and ambivalence towards integration.

Inspecting the relationship between local resident's and groups members the research uses the terms demographic engineering and gentrification. The research propose a new usage of the term gentrification and combing the two terms for a more accurately explaining the motives and the consequences of the groups members settlement it researched case.

Key words: demographic engineering, gentrification, settlement group, peripheral, Dimona, Yeruham, Ayalim movement, ethnicity, Zionism, Immigration.